

DAAD en GEDACHTE

MARXISTISCH DISCUSSIEORGAAN

★ INHOUD:

DE MARXISTISCHE CRISISTHEORIE.

DE BETEKENIS VAN DE CONJUNCTUUR VOOR DE STRIJD VAN DE ARBEIDERSKLASSE.

JOSEF DIETZGEN OVER DE MENSENZIEL. (slot)

Juli	1955
Jaargang	3
Nummer	3

UITGAVE VAN DE COMMUNISTENBOND „SPARTACUS“
REDACTIE EN ADMINISTR: POSTBUS 7046 A, DAM-Z.II

Met het werktuig verandert de mens de ruwe stoffen, die hij in de natuur vindt, totdat ze de vorm hebben aangenomen, die zijn behoeften bevredigt.

Het kapitalisme is een vorm van arbeidsproces, waarin wij dus ook de drie genoemde kategoriën onderscheiden. Maar bij de kapitalistische productie-wijze vervaardigt de eigenaar der werktuigen deze niet zelf en hanteert of bedient ze ook niet. Hij verkrijgt ze door middel van koop, en hij koopt ook anderen, die niet beschikken over het koopmiddel, geld om ze te bedienen.

$$\begin{array}{r} \text{P} \qquad \qquad \text{G} \qquad \qquad \text{A} \\ 300 \quad - \quad 300 \quad - \quad 600 \end{array}$$

Wat de arbeider geeft aan de kapitalist en wat de kapitalist betaalt is zijn arbeidskracht, het verbruik van zijn spieren en zenuwen. Wat de kapitalist ontvangt is het gebruik van de arbeidskracht, de arbeid. De arbeider heeft inderdaad niets meer te koop aan te bieden dan zijn arbeidskracht en wanneer wij ons plaatsen op de bodem der kapitalisti-

sche productie verhoudingen, en wat zouden wij anders kunnen doen, dan kan hij rechtens niet meer verlangen. Hij, de arbeider, gaf zijn arbeidskracht. Welnu hij krijgt er de waarde voor terug. Wat is deze waarde? Een hoeveelheid verbruiksgoederen die hem weer in de toestand terug brengen van voor dat hij zijn arbeidskracht gegeven had. De arbeider die meer zou verlangen, plaatst zich reeds niet meer op de bodem van het kapitalistisch recht.

Maar de arbeidskracht vertegenwoordigt niet steeds dezelfde waarde. Had de arbeider vrieger zijn arbeidskracht door hetgeen zijn arbeid produceerde b.v. in drie uur hersteld, bij een werkdag van 8 uur, dan is dit nu b.v. twee uur geworden en het wordt steeds minder. De 6 uur arbeid, die de kapitalist niet betaalt, is de meerwaarde. De verhouding tussen betaalde arbeid en onbetaalde, de meerwaarde, verandert dus steeds; de categorie arbeid is veranderlijk, zij is variabel, en wij noemen haar dus het variabele kapitaal.

De dode middelen in het productie-proces, de grondstoffen en de productie-middelen veranderen niet van waarde. Wanneer zij opgebruikt zijn kunnen zij onmogelijk meer aan waarde in het productie-proces hebben verloren dan de waarde die zij hadden bij het begin. Hun waarde blijft dus hetzelfde, zij blijft constant, waarom wij deze categorie betitelen met de naam: constant kapitaal. Er is nu ook geen reden meer om van de productie-middelen en de grondstoffen afzonderlijke categorieën te maken en wij kunnen de waarde-elementen van het productie-proces tot twee terug brengen namelijk tot C en V tot constant en variabel kapitaal. In waarde voor gestelde cijfers wordt dit:

$$\begin{array}{ccc} C & & V \\ 600 & - & 600 \end{array}$$

De samenvoeging van C en V in de vorm van grondstoffen, productie-middelen en arbeid schept het product P. Nemen wij nu aan, dat de winst 50 % is dan ziet de rekening er als volgt uit.

$$\begin{array}{ccccc} C & + & V & = & P \\ 600 & + & 600 & = & 1800 \end{array}$$

De kapitalist heeft 600 voor de arbeidskracht betaald; de arbeid die in zijn dienst gesteld is levert hem 600 extra op. Voor dit bedrag wordt de arbeider uitgebuit, dat is dus voor 100 %.

Aan het einde van een productie-periode liggen daar nu de waarde: de spoorstaven, de textielgoederen, de landbouwproducten, de machines. Ze moeten worden verkocht en de vraag is dus aan wie. De arbeiders V kunnen niet meer kopen dan de hun betaalde lonen bedragen, en als nu de kapitalisten niet meer doen dan hun versleten machines herstellen, dan blijft er aan producten-massa over ter waarde van 600. Dat is precies de winst of de meerwaarde, deze massa goederen kan nu niet opgenomen worden zonder dat de kapitalisten hun bedrijven uitbreiden, zij moeten dus feitelijk elkaar de winst afkopen. Wij willen ons niet de vraag stellen, of zij niet zelf deze meerwaarde kunnen verteren. Het gebeurt nu eenmaal niet, omdat het niet kan. En omdat dat nu niet kan is de kapitalist gedwongen een andere weg te gaan. Hij breidt zijn bedrijf uit.

Natuurlijk niet uit de overweging, of de stille afspraak, om van elkaar de meerwaarde te kopen, omdat zij er anders allen mee zouden blijven zitten. Maar er zijn maatschappelijke krachten, die hem tot deze handelwijze dwingen.

Wat er dus gebeurt is dit. De kapitalist vervangt niet alleen de versleten machines, hij koopt betere en hij koopt er meer.

Doch eenmaal op de weg der opeenhoping van zijn constante kapitaal moet hij daarin steeds grotere hoeveelheden beleggen. Wij zouden dat als volgt in cijfers weer kunnen geven.

I	C	600	+	V	600	=	P	1800	W	50%
II	C	1000	+	V	800	=	P	2600	W	44%
III	C	1600	+	V	1000	=	P	3600	W	38%

Wat nu bij dit cijfer-schema ook direct opvalt is de daling van het winstpercentage (W). Ondanks de stijging van de winst-massa daalt het percentage.

Dit wordt voor de kapitalist tenslotte fataal. Indien de winst daalt onder een bepaald percentage bestaat er van zijn kant geen aanleiding meer om kapitaal voor uitbreiding van zijn bedrijf op te nemen of uit te geven. De beleggers voelen er niets voor om tegen een lage interest hun geld er aan te wagen. Dit drukt zich uit in verschillende verschijnselen. Beginnen de winstmogelijkheden voor de gezwollen kapitalen geringer te worden, dan zoekt het kapitaal deze in de speculatie. Hierdoor ontstaat er een hausse op de aandelen markt. De aandelen worden niet langer gekocht om ieder jaar de rente op te strijken, maar om ze morgen of overmorgen weer met winst te verkopen. Dit is tussen twee haakjes iets, wat zich heden in sterke mate voordoet. Een begelijdend verschijnsel is, dat de banken vol komen te zitten met liquide middelen. Er is geld in overvloed, maar het kan niet belegd worden, zodat men het maar naar de bank brengt, dan geeft het toch altijd wat. De bankbediende, die vroeger bij het verschijnen van zo'n klant onmiddellijk de deur van de spreekkamer opende, zegt nu tegen z'n collega: "Daar heb je er alweer een met een ton."

Wij hebben er op gewezen, dat de kapitalisten elkaar de winst of meerwaarde of moeten kopen. Dat wil dus zeggen, dat de kapitalist zelf als consument voor de uitbreiding van zijn bedrijf op de markt verschijnt. Doet hij dit niet langer, dan blijft er een massa liggen, en men zegt: "Er is over-productie". Inderdaad, over-productie. Maar overproductie door stremming van het proces. Over-productie, in de gebruikelijke zin van het woord, is er feitelijk altijd onder een kapitalistisch systeem, daar de massa natuurlijk niet zoveel middelen, zoveel loon gelaten wordt om al het geproduceerde uit de markt te nemen. Maar spreekt men in crisis van "overproductie" dan meent men, dat als nu maar de lonen verhoogd werden er spoedig een eind aan de crisis zou komen. Maar loonsverhoging betekent nog minder winst voor het kapitaal en dus verdieping van de crisis.

Een andere verschikkelijke werking van de crisis is de werkeloosheid die uit het stopzetten der bedrijven voortkomt. Uit de onmogelijkheid om met voldoende winst de bedrijven uit te breiden komt, door de overvoerdheid der markt, het stopzetten der bestaande bedrijven voort.

De verkeerde opvatting over de "overproductie" heeft er in de crisis der dertiger jaren toe geleid, dat men door afspraken de productie ging beperken. Natuurlijk maakte dit de zaak nog erger, want er werden nog meer bedrijven stop gezet. Minder consumptie dus zowel van de kant van het bedrijfsleven als van de ontslagen arbeiders. Loonsverlaging dus? Maar dat heeft ook twee kanten. Het herstelt de winst, maar vermeerdert tevens de "over-productie".

De crisis van de dertiger jaren werd ten laatste een halt geboden door..... de productie uit te breiden. Wij zeggen: een halt geboden, want men kon in geen geval weer van een kapitalistische welvaart spreken zoals wij nu beleven. De werkeloosheid bleef steeds groot en de lonen laag. De kapitalistische "bloei" kwam pas terug met het

uitbreken van de oorlog. Oorlog is vernietiging van de meerwaarde op enorm schaal, zo enorm dat zowel de arbeidskracht als het productie-apparaat onvoldoende hersteld worden. Dat deert de kapitalist echter niets. De staat geeft de heren orders en betaalt. Er komt dus steeds meer geld in de circulatie, terwijl de goederen er uit verdwijnen, d.w.z. snel stijgende duurte, inflatie.

Met het wijzen op de wet van de dalende rentabiliteit bij de stijgende accumulatie, hebben wij op de hoofdtendens gewezen. Het is de gang, zeer in het algemeen. Wat zich hier weerspiegelt, is de tegenstelling of onevenredige ontwikkeling van het constante en het variable kapitaal. Het beeld dat wij zo echter verkrijgen is te eenzijdig, want wij hebben aangenomen, dat de uitbuitings-graad het zelfde blijft en wij weten dat dat niet zo is; de uitbuitingsgraad wordt hoger. Hier-tegen is wel opgemerkt geworden, dat er aan de uitbuiting een grens is. Deze opmerking verwacht echter de gebruikswaarde met de waarde. Wanneer de uitbuitingsgraad stijgt, wil dat nog niet zeggen, dat de arbeider minder aan gebruiksgoederen ontvangt, in tegendeel; de uitbuitingsgraad kan stijgen, terwijl de hoeveelheid aan gebruikswaarde die de arbeider ontvangt, eveneens stijgt. Wij kunnen de uitbuitingsgraad zelfs zo sterk doen stijgen -in ons schema- dat hij de val der rentabiliteit geheel te niet doet. De vraag die zich hier dus voordoet is: hoe snel stijgt in werkelijkheid de uitbuitingsgraad.

Wij moeten daar echter het antwoord op schuldig blijven. Dat wil nu niet zeggen dat wij daarom geen oordeel kunnen hebben over de juistheid van de theorie der dalende rentabiliteit. Wij moeten deze wel als juist aannemen, omdat alleen hierdoor alle verschijnselen, die ons de crisis te zien geeft zijn te verklaren. En dat is dan voor ons tevens het bewijs dat de uitbuitingsgraad werkelijk niet stijgt in de mate, dat hij de daling der rentabiliteit zou kunnen ophouden. De overproductie verklaren uit de lage lonen, waardoor de massa niet in staat zou zijn de goederen te kopen, leidt schipbreuk op het feit dat de crisis overwonnen werd door nog meer te produceren en eerder door de lonen te verlagen dan omgekeerd. Een ander middel om de rentabiliteit te herstellen, dus de bedrijven weer op gang te brengen is de kapitaal vernietiging, het faillissement. Een bedrijf waarin b.v. 10 miljoen belegd is en waarin 5% winst gemaakt wordt, wordt door de crediteuren overgenomen voor 5 miljoen waardoor de winst tot 10% stijgt. Alles klopt ook volkomen met het feit, dat het kapitaal om de winst produceert.

Wij willen dat artikel niet eindigen zonder te pogen om ook iets te zeggen over de accumulatie onder het stelsel van staatskapitalisme, zoals dat in Rusland heerst. In de aanvang hebben wij er op gewezen, dat de kapitalisten elkaar de meerwaarde afkopen, doch dat niet gaat "volgens afspraak". Het is de concurrentie die hen hiertoe dwingt. Is er in Rusland concurrentie? Zijn er faillissementen? Prijzen de bedrijven in advertenties en affiches hun waren aan? Wij geloven van niet. In Rusland moet dan de staat en zijn organen de meerwaarde distribueren. Dat is met ontkenning van de natuurlijke wetten waarlangs de productie naar behoeften moet verlopen. Ook een communistische productie kent zijn wetmatigheid. De productie om de winst toont de wetmatigheid van de wanorde, de crisis. Maar het staatskapitalisme wil natuurlijk deze wanorde voorkomen. Dit wordt bereikt door een uitgebreid ambtenarendom, dat alom tegenwoordig is. Doch het is wel onmogelijk om van een centraal punt uit alles te regelen, een geregeld overzicht te hebben van een zo gevarieerd en bewegelijk geheel als de productie. Men leest dan ook van grote onregelmatigheden, van goederen, die op

verkeerde plaatsen aankomen en op verkeerde tijden; b.v. in de winter, in plaats van in de zomer en omgekeerd. De "fouten" en onregelmatigheden worden dan verhaald op de personen, die zich op een of andere manier hieraan willen onttrekken; want de straffen zijn zwaar. Het voordeel dat verkregen wordt door het achterwegenblijven van een arbeid verslindende reclame, wordt te niet gedaan en waarschijnlijk meer dan te niet gedaan door de chaos in de distributie. Het zou ons niet verwonderen als in dit stelsel gaandeweg een zekere liberalisatie doorbrak. De tijd zal dat echter moeten leren...

- - - - -
- - - - -
- - - - -

DE BETEKENIS VAN DE CONJUNCTUUR
 ~~~~~

VOOR DE STRIJD VAN DE
 ~~~~~

A R B E I D E R S K L A S S E
 ~~~~~

Terwijl men allerwegen sinds jaren een stijging der prijzen van levensmiddelen en duurzame gebruiksgoederen meende waar te nemen, ziet men thans hier en daar een neiging tot dalen. Verder dan deze waarnemingen komt de arbeider in het algemeen niet. Want wie leest er b.v. regelmatig de beursberichten of volgt het prijzen-verloop op de goederenmarkten? Alleen wat direct het bestaan raakt, heeft immers de belangstelling. Toch heeft de beweging der prijzen en koersen wel degelijk iets met het arbeidersbestaan te maken en aan het eind van dit artikel zal getracht worden dat duidelijk te maken. Allereerst mag, ondanks wat hierboven is gezegd over de geringe belangstelling voor beursberichten, wel gesteld worden, dat het nieuws over de recente grote koersstijgingen op alle effectenbeurzen ter wereld tot de arbeiders doorgedrongen is. Ook van de kortdurende scherpe koersdalingen; waarvan de berichten met opvallende koppen in de kranten verschenen, is men niet onkundig gebleven en al hebben de meeste lezers gretiger naar het sportnieuws gezocht, toch zal menigeen even nagedacht hebben over zo'n sensationeel beursbericht. Alleen al omdat de arbeider voelt, dat ter beurze met millioenen guldens omgegaan wordt zoals hij met dubbel-tjes. Hij voelt instinctief, dat daar is een centrum van een hem vijandige wereld, dat daar is iets spookachtigs, wat hij niet begrijpt en waarover hij geen macht heeft, maar dat juist hem beheerst. Toch verwonderen hem de koersstijgingen waarschijnlijk niet, want hij redeneert misschien, dat aangezien de prijzen en lonen stijgen, ook de effectenkoersen wel moeten stijgen.

Het woord "inflatie" flitst hem door het hoofd. Hij gaat niet te werk zoals de heren der wetenschap, maar weten deze heren er feitelijk meer van? Zij weten toch geen afdoend middel tegen die inflatie, dat kon hij wel begrijpen uit de discussies "op hoog niveau", onlangs door enige vooraanstaande economen in Nederland gehouden. Dat de inflatie de leiders der maatschappij met diepe zorg vervult, blijkt uit legio artikelen, die de laatste tijd aan dit probleem worden gewijd. Uit deze artikelen wordt direct duidelijk, dat men het ontwrichtende karakter van dit verschijnsel zeer wel inziet. Om maar enkele gevolgen van de inflatie te noemen.

1e. Verstoringen van de "arbeidsvrede", doordat de arbeiders bemerken, dat hun lonen steeds verder achter lopen bij de prijzen.

2e. Kapitalen, die worden gereserveerd om later nieuwe productiemiddelen aan te schaffen, blijken sterk aan waarde te hebben ingeboet. Dit geldt eveneens van de sociale voorzieningen, met name pensioenfondsen, welke ontoereikend worden worden op het latere tijdstip, dat er uitkeringen moeten worden gedaan. Dat betekent o n v o o r z i e n e a a n t a s t i n g e n van het kapitaal. Het zijn de woorden onvoorzien en "aantastingen", waarop de nadruk moet worden gelegd, omdat deze dingen beslist gevaarlijk zijn voor het huidige kapitalisme, dat

alles regelen en voorzien wil. De inflatie vreet in wezen als een kanker aan het kapitalisme!

3e. De verhoogde lonen drukken op het kostencijfer van de ondernemingen en aangezien de kapitalisten niets van hun meerwaarde willen prijsgeven, verhogen zij weer de prijzen. Maar met het doordrukken van deze verhoogde prijzen moeten vaak enorme weerstanden overwonnen worden, weerstanden op hun afzetmarkten, die in sterke mate bewerkt moeten worden, hetgeen opnieuw hoge kosten met zich mee brengt.

Deze reeks kan nog met vele voorbeelden vermeerderd worden, maar de lezer zal thans een voldoende inzicht hebben, welk een reusachtig vraagstuk dit voor de burgerlijke economen is.

Maar nu die dalende prijzen. Hoe zit dat nu? Betekent dat soms een keer in de ontwikkeling? Indien deze vraag met ja beantwoord kon worden, dan zou deze keer reeds in 1951 gekomen moeten zijn. Want de goederen en groothandelsprijzen op de wereldmarkt d a l e n a l s e d e r t 1 9 5 1 !

Men zie hiervoor de volgende indexcijfers van de belangrijke goederenmarkt te New York.

renmarkt te New York.								1e h.j.	
Basis:100	<u>1949</u>	<u>1950</u>	<u>1951</u>	(Mei)	(Jaar)	<u>1952</u>	<u>1953</u>	<u>1954</u>	<u>1955</u>
31.12.'31									
MOODY	352.2	417.9	535.4 ¹⁾		488.6	430.9	411.8	421.7	404.6

¹⁾ Korea-piek.

Ook de indexcijfers voor de groothandel van verschillende landen geven een daling te zien. (1950 : 100)

	1949	1951	1952	1953	1954
Ver. Staten	97	111	108	106	107
Canada	103	118	119	116	116
Latijns Amerika	94	110	112	111	111
België	110	121	114	107	106
Engeland	124	122	124	125	125
Zweden	135	132	140	131	131
Alle landen van de Europ.Betalings Unie	122	121	122	117	117
India	135	110	96	98	96.

Dat de dalende tendenz zich ook in ons land doorzette, toont onderstaande opstelling van de groothandelsprijzen (Indexcijfers)

	Voedings- middelen	Grond- Hulpstoffen	en Afgewerkte producten	Totaal
Sept.1949(voor devaluatie)	99	106	103	103
Juni 1950 (vóór Korea)	112	122	113	115
Mei 1951 (Korea-piek)	123	176	147	146
Ultimo 1953	123	156	132	134
December1954	122	156	135	135

Het behoeft na hetgeen er gezegd is over de inflatie feitelijk niet meer beklemtoond te worden, dat de dalende tendenz s c h e r p e r a a n g e t o o n d kon worden, indien deze cijfers niet door de inflatie in t o e n e m e n d e m a t e o m h o o g g e d r u k t zouden worden. Toch volgen hier tot goed begrip ter vergelijking met de Nederlandse groothandelsprijzen nog twee opstellingen, t.w. de totaal-indexcijfers van de bruto lonen (exclusief kinderbijslag), betaald

in de sectoren nijverheid, transport en landbouw,

<u>1947</u>	<u>1948</u>	<u>1949</u>	<u>1950</u>	<u>1951</u>	<u>1952</u>	<u>1953</u>	<u>Jan' 54</u>	<u>Oct.' 54</u>
100	105	109	117	126	129	131	142	152

en de prijsindexcijfers van het gezinsbegruik,

<u>1949</u>	<u>1950</u>	<u>1951</u>	<u>1952</u>	<u>1953</u>	<u>Juni 1954</u>	<u>Nov. 1954</u>
100	109	120	120	120	127	127

Dit verschijnsel van "auseinanderstrebende" prijzen doet zich in vele landen voor. Ter illustratie nog enige indexcijfers van de Verenigde Staten.

	<u>1949</u>	<u>1950</u>	<u>1951</u>	<u>1952</u>	<u>1953</u>	<u>1954</u>
Groothandels prijzen	95	99	110	107	105	106
Kosten levens- onderhoud.....	99	100	108	110	111	112

(Uit: Int. Fin.Statisties. 1948 = 100)

Over het verband tussen de groothandels- en winkelprijzen kan men al aardige dingen lezen in het boekje van S.R. de Miranda "De weg van producent tot consument", uitgegeven in 1931, dus ten tijde van de zwarte crisisjaren en wél op blz. 92.

"Het is van voldoende bekendheid, dat door een aantal trusts en kartels en belangengemaenschappen de verkoopprijs van het product, distributiekosten dus inbegrepen, wordt vastgesteld. Soms geschiet dat door het direct bepalen van de prijs, soms door het verdelen der gebieden van verkoop en de daarbij behorende afspraken van een procentelijke opslag boven de productieprijs. Naarmate de monopolistische positie sterker gefundeerd is, kan dan de verkoopprijs hoger worden opgevoerd.

In deze prijs zit een van te voren vastgestelde marge voor de wederverkoper. Schrielheid wordt daarbij niet betracht. Hier geldt vaak het "leven en laten leven" of wel "van een gouden koets valt een gouden spijker". Het is een monopolist van een bepaald artikel lang niet onverschillig in welke stemming zijn wederverkopers verkeren. Absoluut is geen monopolie: De vervanging door andere artikelen blijft mogelijk. Wanneer, zoals b.v. bij Philips' gloeilampen het geval is, bij de winstneming de kaas bij hompen wordt gesneden, komt het er op een plakje meer of minder niet aan. De verkoper wordt "ingewikkeld", daarna gebonden en de consument betaalt. Een ander voorbeeld. Ondanks de catastrophale daling der grondstoffen op de wereldmarkt, blijft de notering der margarine sinds 1926 onverstoort gehandhaafd op 146. "Wat ook val", de margarine, de boter van de arme staat pal". De zeer ruime winstmarge voor de verkoper dient als "smeer".

De door mij onderstreepte zin geeft m.i. de oorzaak van de tegengestelde prijsontwikkeling aan. De grondstoffen worden door de fabrikanten tegen gedaalde prijzen gekocht en dank zij hun monopolistische positie worden de verkoopprijzen gehandhaafd of zelfs opgedreven. Hier ligt een belangrijke oorzaak van de fabelachtige winsten bij de industriën: Op dit interessante aspect wordt op deze plaats niet verder in gegaan, daar het buiten de bedoeling van dit artikel ligt. In de discussie zou evenwel hierop voortgeborduurd kunnen worden.

H O O G C O N J U N C T U U R .

Men spreekt van hoogconjunctuur en geeft er zich geen rekenschap van wat er werkelijk gaande is. Misschien ligt de oorzaak in het gecompliceerde leven, waarin de verschijnselen zich tot een verwarrende veelheid schijnen op te hopen, waardoor men door de bomen het bos niet meer ziet. Het was de eerste conjunctuuronderzoekers wellicht gemakkelijker de belangrijkste verschijnselen te onderkennen.

De burgerlijke econoom, Rodbertus gaf hiervan blijk in zijn boek "Die soziale Bedeutung der Staatswirtschaft", verschenen in 1850, waaruit het volgende ontleend is.

"Nu eens begon de val met een stoot van het crediet, of met een groot kapitaalverlies, dan weder met een slechte oogst, het vaakst met het meest algemene symptoom, dat in alle crisissen wordt t: het dalen der goederen prijzen. De afzet der waren is gestremd". /waargenomen

Een ander verschijnsel wordt door de Nederlandse conjunctuurvorser, S. de Wolf in zijn boek "Het economisch getij" genoemd.

"Een fijngevoelige barometer voor de stand der conjunctuur is de discontorente. Als een financiële crisis in aantocht is, wordt het disconto verhoogd".

en hij vervolgt:

"De voortdurende spanning in het credietwezen der Verenigde Staten vond in het voorjaar van 1920 zijn uiting in het oplopen der disconto-rente. De verhoging door de New York Federal Reserve Bank der disconto-rente voor handelspapier van 6 op 7% werd onmiddellijk gevolgd door een verhoging door de Federal Reserve Bank of Boston, Chicago and Minneapolis. Wel geloofde de New-Yorkse correspondent van "The Economist" op 24 Mei 1920 nog ("The Economist", 12 Juni 1920) dat in de Verenigde Staten de financiële positie gezond was en er zeer weinig vrees behoefde te bestaan voor een geweldige geld-paniek. Maar toch gaf hij reeds toen toe, dat een waren- en arbeidscrisis in Amerika onvermijdelijk was en dat verschillende verschijnselen reeds in die richting wezen. "De daling der prijzen zet zich door van kust tot kust en die daling gaat zeer snel".

Welnu, beide verschijnselen zijn thans opgetreden. De bank of Eng-land, de officiële staatsbank van Groot-Brittanië verhoogde op 25 Februari j.l. het officiële disconto met één procent tot vier en halve procent, terwijl het eind Januari reeds met een half procent verhoogd was. "Het Vrije Volk" schreef hierover o.a.:

"Banken en wisselmakers, die bij de centrale bank geld willen lenen, zullen dus in het vervolg voor dit crediet een bijna 30 procent hogere prijs moeten betalen. Verwacht wordt- en dat is ook de bedoeling van deze maatregel- dat dit remmend zal werken op de credietverlening. De Engelse regering maakte zich namelijk ernstig bezorgd over de uitbreiding van de credietverlening zowel op de effectenmarkt als op de goederenmarkt".

en verderop:

"Tegelijk met de aankondiging van de verhoging van het disconto in het Lagerhuis, maakte de Engelse minister van Financiën, Butler, bekend, dat de regering ook beperkingen zal voorstellen voor het zeer in omvang toegenomen kopen op afbetalingen".

De Engelse maatregel staat niet op zichzelf en als bewijs hiervoor dient vermeld te worden, dat in de Verenigde Staten de Federal Reserve Board op 4 Januari j.l. besloot als maatregel tegen de snel stijgende aandelenkoersen de prolongatievoorschriften te verscherpen. Met onmiddellijke ingang verhoogde de Board het percentage van het bedrag, dat voor de aankoop van aandelen in contanten gestort moet worden, van 50 tot 60%. Op 22 April verwekte de Board andermaal een sensatie door het percentage op 70% te brengen.

"In de eerste 10 maanden van 1954 steeg het totaalbedrag der uitstaande prolongatiecontracten met 31% tot ca. \$. 3.2 milliard, waarvan \$. 1 milliard door de banken en ca. \$. 2.2 milliard door makelaars en commissionairs werd verstrekt", aldus de Telegraaf van 5.1.1955.

Het volgende bericht verscheen in de Maasbode van 8.3.1955.

"De Bank Deutscher Länder heeft wederom de geldmarktarieven met $1/8$ % verhoogd. Met ingang van 7 Maart is de rentevoet verhoogd tot $25/8$ %".

en verder:

"Dit is de derde verhoging van het tarief in twee weken tijds".

Met ziet! Aanzienlijke verhogingen of snel opeenvolgende kleine stijgingen! Deze berichten kunnen met ettelijke tijdingen van dezelfde strekking uit andere landen vermeerderd worden. De conclusie is, dat de stijgende vraag naar geld een internationaal verschijnsel is en dat dit door de burgerlijke economen als hoogst bedenkelijk wordt getaxeerd.

Aangaande het andere verschijnsel, h e t s n e l d a l e n d e r g o e d e r e n p r i j z e n, worden nu slechts enkele berichten geciteerd.

"Na de debâcle op de Londense theeveiling van vorige woensdag is volkomen volgens verwachting, het prijspeil op de gisteren te Amsterdam gehouden theeveiling, aanzienlijk gedaald en wel met gemiddeld 55 tot 65 cent per halve kilogram," Aldus "Het Vrije Volk van 25 Februari 1955.

"In de afgelopen drie weken daalden de groothandelsprijzen voor baconvarkens in Engeland met niet minder dan £. 1.12.- per hundred weight. Een woordvoerder van de Fat Stock Marketing zei, dat deze ontwikkeling niet minder dan een ineenstorting van de Markt betekende, maar het dieptepunt zou thans wel bereikt zijn." (Trouw 28 Februari 1955)

Dat er echter op 7 Juni 1955, dus ruim drie maanden later, nog geen verbetering viel te bespeuren, toont een artikel in het Algemeen Handelsblad.

"Op de vijfde jaarvergadering van de bond van Christelijke slagers te Groningen, besteedde de voorzitter aandacht aan de zorgbarende ontwikkeling van de varkensstapel. Voor 1955 is een productie van $3\frac{1}{2}$ miljoen varkens te verwachten en voor 1956 zelfs van 4 miljoen. Reeds nu is een ongezonde ontwikkeling vast te stellen, doordat de markt met een steunregeling op de been moet worden gehouden. De productie zou door de invoering van een zeugenstamboek moeten worden geremd".

Veel sensatie verwekte ook in de tweede week van April j.l. de aanzienlijke daling van de koperprijs tot £. 304.-/-, nadat deze op 29 Maart 1955 een record had bereikt van £. 365.-/-. Deze grondstof had

sedert de herfst van 1954 een vrijwel onafgebroken stijging te zien gegeven. Slechts even wordt hier ingegaan op de Amerikaanse politiek van steunprijzen voor graan, oliën, vetten en katoen, omdat het teveel ruimte zou vergen deze in zijn geheel te behandelen. De "Neue Zürcher Zeitung" heeft op 8 April 1955 hieraan o.a. aandacht besteed. Nadat zij heeft opgemerkt, dat de positie van genoemde producten sterk verslechterd is, doch dat dit door de ondersteuningspolitiek slechts ten dele in de feitelijke marktprijzen tot uitdrukking kon komen, vervolgt zij:

"Het is een feit, dat een verminderde vraag naar sleutelproducten als tarwe en katoen, de Amerikaanse agrarische politiek in een acute crisis hebben gestort".

Het maken van een vergelijking met 1920 ligt temeer voor de hand, daar deze crisis evenals de crisissen van 1900, 1907 en 1920 door geldcrisissen in het voorjaar waren voorafgegaan. Ook late men zich niet van de wijs brengen door de hoge effectenkoersen, want deze geven een omgekeerd beeld van de werkelijkheid. Een opstelling van de resultaten van ondernemingen in de Verenigde Staten, samengesteld door het Amerikaanse Departement van Handel, geeft van deze werkelijkheid belangwekkende cijfers. Daaruit blijkt, dat de omzetten sedert 1949 tot 1953 zijn gestegen, doch in 1954 zijn gedaald, terwijl juist in dat jaar de effecten onder leiding van de New Yorkse beurs in de gehele wereld een formidabele koersstijging ondergingen. Dit klemmt des te meer, als men bedenkt, dat tengevolge van de waardedaling van het geld (inflatie) minder goederen moeten zijn verkocht dan tegen een gelijk bedrag in de voorafgaande jaren. Hogere omzetten in geld wil dus niet zeggen, dat een evenredig verhoogde hoeveelheid goederen omgezet is! En dat in tijden van overproductie! Bovendien zijn de winsten sedert 1950 en de winstmarges sedert 1951 aan het dalen. De jaren 1947/1950 geven gezamenlijk een hoger winstmarge-percentages dan de z.g. hausse-jaren 1951/1954. Bestudeert men daarnaast de conjunctuurlijn van de groothandelsprijzen, die sedert 1819 tot heden een regelmatige korte en lange golfbeweging te zien geeft, dan bemerkt men, dat wij ons sedert 1951 in de lange baaisse-periode bevinden en springt de overeenkomst met de jaren rond 1920 eveneens in het oog. Dan wordt ook duidelijk, dat het gejuich om de hoogconjunctuur volkomen misplaatst is. Na het feestgedruis en de roes zal thans spoedig de kater volgen. Wanneer? Zoals gezegd, bestaat er alle aanleiding voor het trekken van een parallel met 1920. Men zal opmerken, dat met het maken van deze vergelijking niet volstaan kan worden om een wetenschappelijk oordeel over de toekomstige ontwikkeling uit te spreken. Er zou meer vergelijkingsmateriaal ter tafel moeten komen. Nu, dat is er wel, maar men kan bezwaar maken tegen het maken van vergelijkingen. Anders dan vergelijkingsmateriaal staat ons in de economische wetenschap echter niet ter beschikking, om vrij nauwkeurig aan te geven op welk tijdstip bepaalde gebeurtenissen zich zullen voordoen.

Evenals b.v. in de chemische wetenschap, een "exacte" wetenschap, waarbij dezelfde proef bijna in het oneindige herhaald kan worden en er dus volkomen zekerheid bestaat over het verloop van een bepaald scheikundig proces, zou iets dergelijks ook in de economie plaats moeten vinden, om met zekerheid voorspellingen te doen. Wij weten, dat het er met de economie niet aldus voorstaat.

Desondanks meent ondergetekende, dat het speculatieve element tot een verantwoordelijk minimum is teruggebracht, wanneer hij zijn studiemateriaal beziet. Zien wij de loop der gebeurtenissen in 1920.

"In het najaar zet de lawine-achtige daling der prijzen zich door. Het indexcijfer in Engeland (The Economist) bedroeg 31

Alle eigenschappen der wereld zonder uitzondering, zijn verschijningen der natuur. Alle natuurverschijningen zijn zaken, dingen, voorwerpen. Er bestaat geen enkele reden, het tastbare voor iets, dat meer concreet, meer dingelijk is dan het zichtbare, hoorbare enz. uit te geven. De weegbare stof is niet meer stoffelijk dan de toon of het licht, dan een woord of een begrip. De zon en de wereld zijn voorwerpen en tegelijk eigenschappen. Het is de eigenschap van het wereldruim zonnen te hebben, zoals het een eigenschap der zon is, warmte; licht, stralen enz. te hebben. Alles wat onder de zon en op de aarde is, bezit de dubbele bepaling, ding en eigenschap tegelijk te zijn. Tot nadere verklaring der zielkunde moet ik hier aan toevoegen, dat alle dingen oneindig veel eigenschappen toekomen, welke zich om zo te zeggen weerspreken. Alle dingen zijn oorzaken en gevolgen, zijn goed en slecht.

Mijn oogmerk is begrijpelijk te maken, dat de mensenziel een stuk der natuur is, dat met alle andere stukken der natuur dezelfde gemeenschap heeft, op dezelfde manier als de appelboom en de perenboom aan elkaar gelijk zijn.

Aangezien onze ziel de eigenschap heeft, zich van alle stukken der natuur, van alle dingen en eigenschappen der wereld een beeld te maken, is de zieleleer of vooral de kennistheorie een universele leer door de geest geproduceerd.

De oplossing van de praktische vraag: hoe zal ik mijn hoofd gebruiken opdat het mij treffende wereldbeelden levert vindt zijn beslag in de theoretische vraag naar de geaardheid van het geestelijke wezen dat in ons hoofd rondwaart.

VI

Ik herhaal- wat reeds meermalen gezegd is- wanneer hier van de mensenziel wordt gesproken, dan is hiervan slechts een gedeelte bedoeld, namelijk dat deel, dat zich met het kennen, begrijpen, verstaan, weten en beelden maken bezig houdt.

Ik bedien mij van deze veelsoortige, losse uitdrukkingwijze, omdat het kennen, dit gedeelte van de ziel, wel het meest mysterieuse deel is en mijn bedoeling is mij toch wezenlijk tegen elke mystiek te keren, die nog meer in het misverstaan van namen dan van zaken wortelt. Ook zou ik de welwillende lezer er steeds aan willen herinneren, dat het kennen met het gewaar worden en met andere eigenschappen der ziel onverbrekkelijk samenhangt. Twee dingen zou ik in de eerste plaats willen constateren: de ziel of wel het mensenhoofd laat zich op twee manieren verlichten. Eerstens door iedere bijzondere kennis van de dingen buiten ons, dat ons weten verrijkt en ten tweede verlicht ik en ieder ander onze ziel, wanneer wij deze zelf, de voortbrenger en ontvanger van alle kennis, direct en speciaal tot een bijzonder voorwerp van ons onderzoek maken. Dit onderzoek is in zekere beperkte zin een algemene verlichting, van onze hoofden door middel van speciale andere kennis in geen geval overbodig maakt. Het directe onderzoek van het kenvermogen, werd eerst mogelijk nadat van te voren reeds zeer veel andere kennis gewonnen werd, dus reeds een beduidende verlichting der ziel plaats gevonden had.

De wetenschap heeft in de loop van haar geschiedenis de mensenziel verlicht door haar te verrijken met de kennis der natuur. De verlichting die op deze wijze tot ons gekomen is, stelt ons eindelijk in staat nu ook direct onze ziel tot voorwerp der wetenschap te maken. Met andere woorden: de geestelijke schilder, die ons van onze geboorte af in het hoofd zit, kon eerst door de geschiedkundig ervaren vorming zover ge-

/welke echter de verlichting

bracht worden, dat hij thans in staat is een passabel beeld van zichzelf te maken. De kunst die wij hier bespreken, de kunst der mensenziel om een konterfeitsel van zichzelf te maken is vooral door de filosofie beoefend. De filosofie heeft wel aanmerkelijk veel gepresteerd, maar toch slechts in en met de gehele ontwikkelingsgang der gezamenlijke wetenschap en de gezamenlijke beweging op de wereld. Om een treffend beeld van de mensengeest te verkrijgen vermeide de lezer zorgvuldig de dingen te isoleren. Ze behoren tezamen. Ofschoon ik er in afzonderlijke begrippen over moet spreken, moet toch het bewustzijn van hun samenhang steeds in ons aanwezig zijn.

De geest, die bij mij en U in het hoofd werkt, voltrekt de functie van het beelden maken niet als een wezen op zich-zelf maar slechts als een stuk van het algemene wezen, slechts in samenhang met het algemene wereld organisme. Om zelfbewust te worden moet hij van deze, zijn onafhankelijkheid nota nemen; hij moet erkennen, dat hij een eigenschap der natuur is.

Wel is het slechts een oppervlakkige kennis, wanneer wij van ons kenvermogen niets meer weten dan dat het één eigenschap met alles gemeen heeft; wij willen toch ook kennis hebben van zijn specialiteit, van zijn bijzonder doen en laten, van zijn speciale natuur. De verdere of nadere kennis, dat het een vermogen is, dat beelden levert, is steeds nog te algemeen. Wij verlangen nog nadere kennis van de aard der geestelijke productie.

Bij dit punt aangekomen zou ik nu mijn lezer op de formele logica willen wijzen, zoals zij door Aristoteles is voorbereid en sekerdien in alle handboeken op dit gebied weer onderwezen is. Daar wordt meer in het bijzonder aangetoond, hoe en op welke manier de menselijke geest opereert. Maar deze leer heeft niet kunnen verhinderen, dat onze fantastische kunstenaar, die buitensporige sinjeur, de menselijke geest, met zichzelf zo moeilijk in het reine heeft kunnen komen. Hij had altijd zo'n tweeslachtig wezen, zo'n echte kunstenaars natuur, die zich beperken moet wanneer hij iets wil presteren, en voor dit doel dus het bewustzijn van zijn beperktheid met zich moet dragen en tegelijkertijd de hoge vlucht der universaliteit niet mag en wil ontberen.

In mijn paar woorden over de mensenziel vervolg ik een van de formele logica zeer verschillend thema. Ik wou er op wijzen, dat niemand het recht heeft de ziel hemels te maken, maar tegelijk betogen, dat de materialist, die meent, dat hij de wetenschap uitgeput heeft, wanneer hij zegt: "de geest is een eigenschap van het lichaam", zeer bekrompen is. Daarmee verklaart hij zich tot een aanhanger der beperkte geestesgesteldheid, die het tastbare voor het allerhoogste der vorsing houdt.

VII

Om met de geest het stukje der ziel te vatten, waarvan hier sprake is wordt verlangd van de bekrompen denkwijze, die het geloof met zich omdraagt, dat alleen het tastbare zich in stukjes laat breken, af te zien. Ook moet men afzien van de verkeerde opvatting, dat een stuk hout een echter stuk is dan een deel van het licht, een warmte-deeltje, of een gedachte-deeltje. De gedachte kan men weliswaar niet met de handen vatten; maar niettemin is toch datgene wat men met de gedachte, met het verstand, met de ziel vat, even echt gevat als met de vuist. Het ene is niet zinnebeeldig en het andere echt.

Welwillende lezer, ik kan U mijn psychologische gedachten helemaal niet mededelen, wanneer U Uw hoofd niet van de slechte gewoonte bevrijdt, te geloven, dat er in dit universum dingen zijn, die zozeer verschillen,

dat ze niet alle een hart en ziel zouden hebben. Neen beste lezer zulke absoluut verschillende dingen bestaan er niet. Het universum is de eerste oorzaak, de oorzaak van alles, en daar is niets in, dat niet bij elkaar hoort, dat niet van een geslacht, van een soort is, dat niet uit de universele natuur stamt.

De verbrokkeling en indeling is belangrijk en wetenschappelijk; intussen is het even belangrijk en wetenschappelijk, de wetenschappelijke indeling te doen begeleiden door het bewustzijn, dat deze slechts formele betekenis heeft, omdat het universum onverdeeld en onverbrokeeld samenhangt. Om een beeld van de menselijke ziel te verkrijgen, moet men weten, dat ze geen geheel, niets op zichzelf is, doch een stukje, en wel een oneindig deelbaar stukje. De ziel van het individu is een stuk van de bezielde mensheid, maar ook het individuele zielestukje is samengesteld uit oneindelijke menigvuldigheden. Mijn individuele ziel is iedere dag, ieder uur, ieder moment verschillend. Als jongeling had ik een andere ziel, een ziel waar het anders mee gesteld was dan ik nu als zestigjarige heb.

Om mijn ziel te kennen, om een beeld van haar te verkrijgen, moet ik mij haar menigvuldige inhoud voorstellen, zonder te vergeten, dat zij, trots deze menigvuldigheid, steeds een en dezelfde ziel is en was, vanaf de geboorte tot aan haar oplossing. Maar nog meer. Tot goed begrip van de ziel behoort men te overwegen, dat zij niet pas ontstaan is op het ogenblik, dat zij uit de moederschoot te voorschijn kwam, maar dat zij, net als mijn lichaam, maanden lang reeds voor de geboorte in het duister heeft doorgebracht, en haar aanvang zich dus evenzeer in de oneindigheid van het universum verliest als de aanvang en het einde van ieder stukje der wereld.

De analyse van de zin, dat de mensenziel alsook het speciale deel, dat het verstaan, begrijpen, kennen enz. beoefent, een natuurverschijning is, leidt tot de noodzaak, de verhouding tussen de natuur en haar verschijningen te analyseren. Deze verhouding toont ons dan de natuur als het algemene, en al haar verschijningen als de bijzondere soorten van moeder natuur.

De hier voltrokken analyse van het begrip "natuurverschijning" is een handeling van het begrip, welke van het wezen van de begripshandeling een volledig voorbeeld levert. Het menselijk deel der ziel, dat kenvermogen heet, kan en wil niets verder dan de natuurlijke wereld in geslachten en soorten indelen. Een natuurverschijning wordt gekend, zodra wij haar geklassificeerd hebben. Wanneer ik nu het kenvermogen als natuurverschijning klassificeer, dan is daarmee zijn kennis slechts ingeleid, echter niet uitgeput, aangezien zijn klassificatie, zijn indeling niet uitgeput is.

Het gedeelte der mensenziel, dat intellect heet, heeft vele namen; men noemt het: kenvermogen, vernuft, verstand, begripsoperator, verklaringsinstrument enz. Deze vele namen verklaren de zaak niet zeer; maar toch is het nodig rekening te houden met het spraakgebruik en er mee te manipuleren. Het intellect moet de natuur verklaren, verhelderen en begrijpelijk maken. Daarin heeft het iets van betekenis gepresteerd, maar in de verklaring van zichzelf heeft het zeer weinig gepresteerd, is het nog zeer achterlijk. Het menselijk intellect heeft zich echter toch zo ver ontwikkeld, dat het thans weet, dat het een stuk der natuur is, dat net zo goed begrepen wil worden als welk ander stuk der natuur ook. Wij hebben het als zodanig leren kennen en wel als een intelligent stuk der natuur, aan hetwelk het gelukt door indeling, door klassificering of het vormen van kategoriën zichzelf en iets anders te verhelderen, te

begrijpen, te verklaren, te verstaan enz. Alle identieke namen voor dezelfde zaak of bezigheid.

Wat ons bij dit geheimzinnig gedeelte der ziel, genaamd intellect, wel bijzonder verbijsterd heeft, zijn kategoriën of indelingen, waaraan de mensheid sedert duizenden jaren gedokterd heeft, ook wel min of meer licht op heeft doen schijnen, maar die niettemin in een mystieke duisternis bleven gehuld.

Om de lezer te tonen waarop ik doel, wil ik er enige opnoemen: hier vinden wij dan de kategoriën der waarheid en der dwaling, der oorzaak en van het gevolg, van begin en einde enz.

VIII

De mensenziel is niet een deel, dat zo ruimtelijk begrensd is als de hand, de arm of het been. Om de verhouding tussen ziel en lichaam de illusteren, kan een stofwolk wellicht als schakel dienen; zijn grenzen zijn niet alleen beweeglijker dan de grenzen der lichaamsdelen, maar zij vervluchtigen langzamerhand; de stofdeeltjes bezitten aan de grenzen der wolk grotere tussenruimten en verliezen zich ten slotte in de oneindige wereldruimte, zodat men niet kan bepalen, waar begin en einde, waar de grenzen der wolk zijn. Even onbepaald, of zo men wil, nog onbepaalder kunnen de grenzen der ziel en van de geest zijn; de ziel en de geest zijn niet de oneindigheid, maar slechts delen, stukken of verschijningen in het universum, het onbegrensde waartoe zij behoren.

Mijn tuin is door de heg, die hem omgeeft, begrenst. Dat wijst er echter niet op, dat er in de hemel der metaphysiek onbegrensde tuinen moeten zijn. Evenmin geven ons de grenzen van de mensengeest het recht te vermoeden, te geloven of te besluiten, dat er ergens een monstrueuse onbegrensde geest voorhanden zou zijn. Integendeel. Dit grenzenloze vermoeden, als monstrueus te erkennen en uit te beelden, is een wetenschappelijke prestatie. Het onbepaalde is enkel en alleen het universum, hetwelk van het beperkte niet afzonderlijk bestaat, maar daaruit is samengesteld.

De over zichzelf slecht onderrichte mensengeest, heeft het voor ongerijmd gehouden te denken, dat het onbepaalde uit beperkingen, het eeuwige uit het tijdelijke en de wereld uit tegenstelling is samengesteld. De geest was onervaren, daarom verstond hij het ongerijmd niet alleen verkeerd maar ook het ware. Alles wat hij niet verstaat, komt de geest als ongerijmd voor. Derhalve verminderen de ongerijmdheden met de ontwikkeling van het verstand en van de wetenschap. Zij hebben zich inderdaad zover verminderd, dat er nu nog slecht ongerijmd voorstellingen, maar geen ongerijmd dingen buiten het menselijk hoofd bestaan, dat wil zeggen, de over zichzelf onderrichte mensengeest is over het ware en het ongerijmd vrij voldoende ingelicht.

De mensengeest dus is begrensd en het universum is onbegrensd. Kunnen wij dan niet alles kennen, niet alles begrijpen? Is er nog ergens iets onbegrijpelijks? Neen, wij kennen alles, w a n n e e r m e n g o e d b e g r i j p t --- weliswaar U niet ik ook niet, niemand begrijpt alles, wel echter het kenvermogen der mensheid.

Men moet er echter vooral acht op slaan, dat de leer van de mensengeest die ik hier voordraag in gemakkelijk te misvatten woorden gekleed is. Dit licht aan de natuur van het woord en van de taal in het algemeen; Zij kan op verschillende manieren uitgelegd worden. Ik verzeker het, wij kunnen alles kennen, maar alles en alles is twee. Enerzijds betekent "alles" het ene ongedeelde en ondeelbare universum of heelal. Daar echter dit ondeelbare universum anderzijds begripwijze en gedachtelijk

deelbaar is, zo heeft "alles" ook de betekenis van een som van eenheden. Dientengevolge is het heelal nu eens als het een dan weer als het ander en dit maakt ons het begrip van het proces van ^{het} kenvermogen oneindig veel moeilijker. Wij kunnen alles kennen; mogen daarbij echter niet vergeten, dat het kennen niet alles is, wat wij vermogen, en nog minder alles bevat wat in de universele natuur voorhanden is. Wij kunnen alles kennen d.w.z. alles en ieder ding heeft een kant, die zich kennen laat. Deze andere en niet kenbare kant van iedere verschijning in de natuur verlangt nadere beschouwing, omdat ze tot verheldering der tegenover liggende kenbare zijde veel bijdraagt. Ik wil trachten door een voorbeeld dit nader te verklaren.

Hier is een door en door heldere glasplaat, ik zie er alles duidelijk door er is niets onzichtbaars aan dit heldere glas. Is dit laatste zo? Kan ik er aan zien, hoe zwaar dit glas is, of dat ik het niet, zonder mij te verwonden met mijn vinger kan doorboren, dat het mij tegenstand biedt? Neen, het is niet absoluut doorzichtig, het heeft eigenschappen, die zich niet laten zien, die men horen of voelen moet enz. Het glas heeft derhalve een zichtbare en een onzichtbare kant; het bezit de eigenschap der zichtbaarheid en tegelijk de eigenschap onzichtbaar, tegelijk doorzichtig en ondoorzichtig te zijn.

Op dezelfde wijze zijn ook alle dingen afzonderlijk zowel als gezamenlijk universum voor de menselijke geest kenbaar, begrijpelijk en voor het geestesoog doorzichtig, zoals ze tegelijk ook alle tezamen en afzonderlijk ondoorzichtig zijn.

Zo min als het glas pure doorzichtigheid is, zo noodzakelijk de glazen of welke andere doorzichtigheid ook, met andere dingen of eigenschappen samenhangt, die niet doorzichtig zijn, en zelfs niet eens zichtbaar, b.v. de zwaarte, zo is ook het gedeelte der ziel, dat het kennen en begrijpen bezorgt geen zaak op zichzelf en dat is evenmin de kenbaarheid. Veeleer hangen alle dingen, alle eigenschappen, alle delen der wereld, de tastbare zowel als de ontastbare en intellectuele met iets anders samen, hetwelk precies het tegendeel voorstelt.

IX

De oude logica leert, dat men de tegenstellingen recht en krom, het doorzichtige en het ondoorzichtige, het kenbare en het onkenbare uit elkaar moet houden. Wij willen deze leer niet als dwaalleer kenmerken, wel echter hebben wij, ter verwijding en verrijking van ons weten de toevoeging nodig dat nergens absolute tegenstellingen voorhanden zijn, dat alle dingen, trots grote verscheidenheid, toch altijd nog een samenhang hebben. Dat wil zeggen, dat de samenhang en de verwantschap van alle dingen en eigenschappen absoluut is; er is geen stukje in het zijn, dat niet tot de onbeperkte verwantschap van het zijn of het universum behoort.

De werkzaamheid van het kennen van het mensenhoofd heeft -zoals Plato zich uit zou drukken- deel aan de absolute samenhang van het universum; ze is de schilder daarvan, een universele schilder, wiens kunst zich echter tot beelden maken beperkt. De intellectuele kunstenaar konterfeit alles. In de natuur is niets, dat de geest weerstaat, en toch is de vergeestelijking van alles slechts een portretteren. De dingen of stukken der natuur gaan niet op in de vergeestelijking. Ook de geest moet zich zelf als iets beperkts iets bijzonders begrijpen, waarvan men zich weliswaar sedert duizenden jaren een overdreven voorstelling heeft gemaakt.

Een bescheiden wetenschap van de manier waarop de natuurverschijning

gen die zich mensengeest noemt, tot zijn beelden van andere natuurverschijningen komt, kweekt het bewustzijn, dat er iets algemeen bestaat; of wij het universum, natuur, wereld enz. noemen, is om het even; het algemene is moederschoot, waarin alle bijzonderheden aanvangen en eindigen en "opgeheven" zijn. Zulk een wetenschap ruimt de overdreven voorstellingen uit de weg. De moederschoot der dingen bestaat niet "voor zich" maar slechts door middel van de verschijningen der gebeurtenissen, die in haar plaats vinden. De uitingen of vormen van het natuurwezen zijn even wezenlijk voor het bestaan van het geheel, als het natuur -of wereldgeheel wezenlijk is voor de bijzonderheden der verschijning. Het onervaren en onontwikkelde oordeel overdrijft het onderscheid tussen subject en object, tussen schijn en waarheid, tussen vorm en wezen, eigenschap en zaak, en schept daardoor onbegrijpelijkheden, monsterachtigheden, goden, wonderen en overdrijvingen. Overdreven voorstelling berust op een onontwikkeld oordeel. Het laatst-genoemde schiep de problemen der godsdienst en spekulatieve filosofie.

-0-0-0-0-0-0-0-0-

